
Programmeermethoden

Recursie

Walter Kusters en Jonathan Vis

week 11: 20–24 november 2023

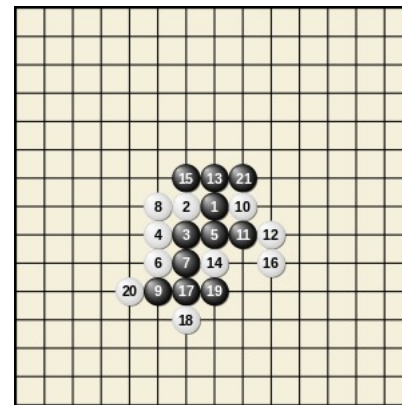
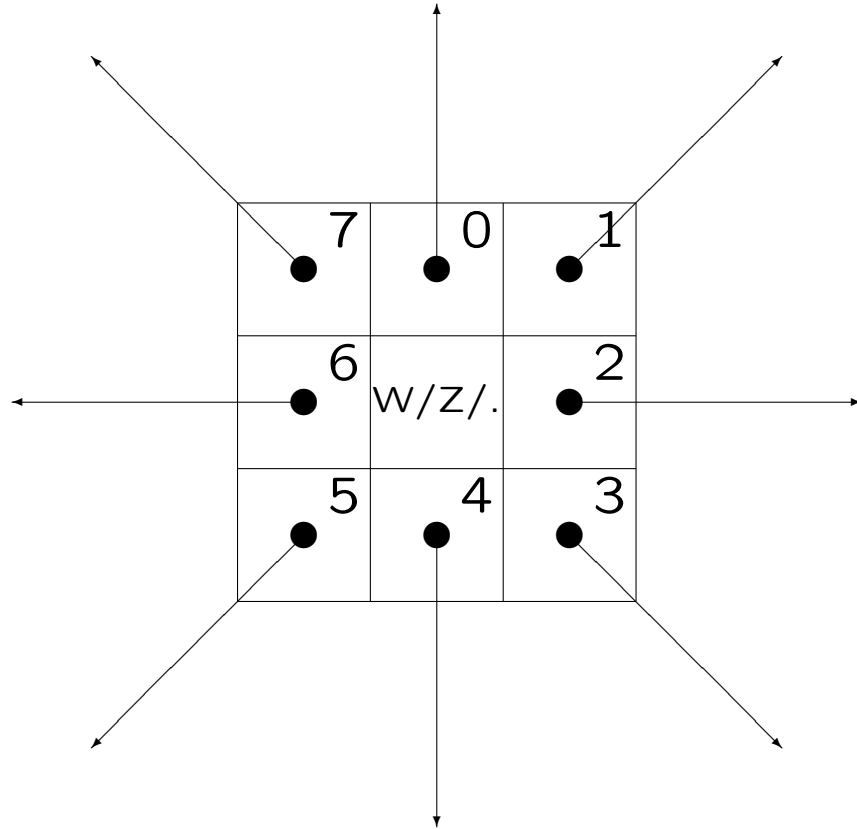
www.liacs.leidenuniv.nl/~kusterswa/pm/

Gomoku programmeren we als volgt:

- week 1 (“10”): pointerpracticum, opgave lezen
- week 2 (“11”): klassen, pointerbord, meerdere files, ruw spelen
- week 3 (“12”): spel helemaal in orde maken, stapel
- week 4 (“13”): (vervolgpartijen), experiment (gnuplot), verslag

www.liacs.leidenuniv.nl/~kosterswa/pm/op4pm.php

Als je C++-code over meerdere files verdeelt, helpt een **makefile** bij het compileren (aanroep: make). Stel je hebt:

file gobord.h

```
class gobord {
    ...
    void print ( );
}; //gobord
```

file gobord.cc

```
#include <iostream>
#include "gobord.h"
// implementatie van
// prototypes uit
// gobord.h
void gobord::print ( ) {
    ...
} //gobord::print
```

file hoofd.cc

```
#include <iostream>
#include "gobord.h"
...
int main ( ) {
    gobord X;
    X.print ( );
    ...
} //main
```

De makefile ziet er dan bijvoorbeeld uit als (let op tabs!):

```
all: gobord.o hoofd.o
```

```
←TAB→g++ -Wall -Wextra -o gomokuspelen gobord.o hoofd.o
```

```
gobord.o: gobord.cc gobord.h
```

```
←TAB→g++ -Wall -Wextra -c gobord.cc
```

```
hoofd.o: hoofd.cc gobord.h
```

```
←TAB→g++ -Wall -Wextra -c hoofd.cc
```

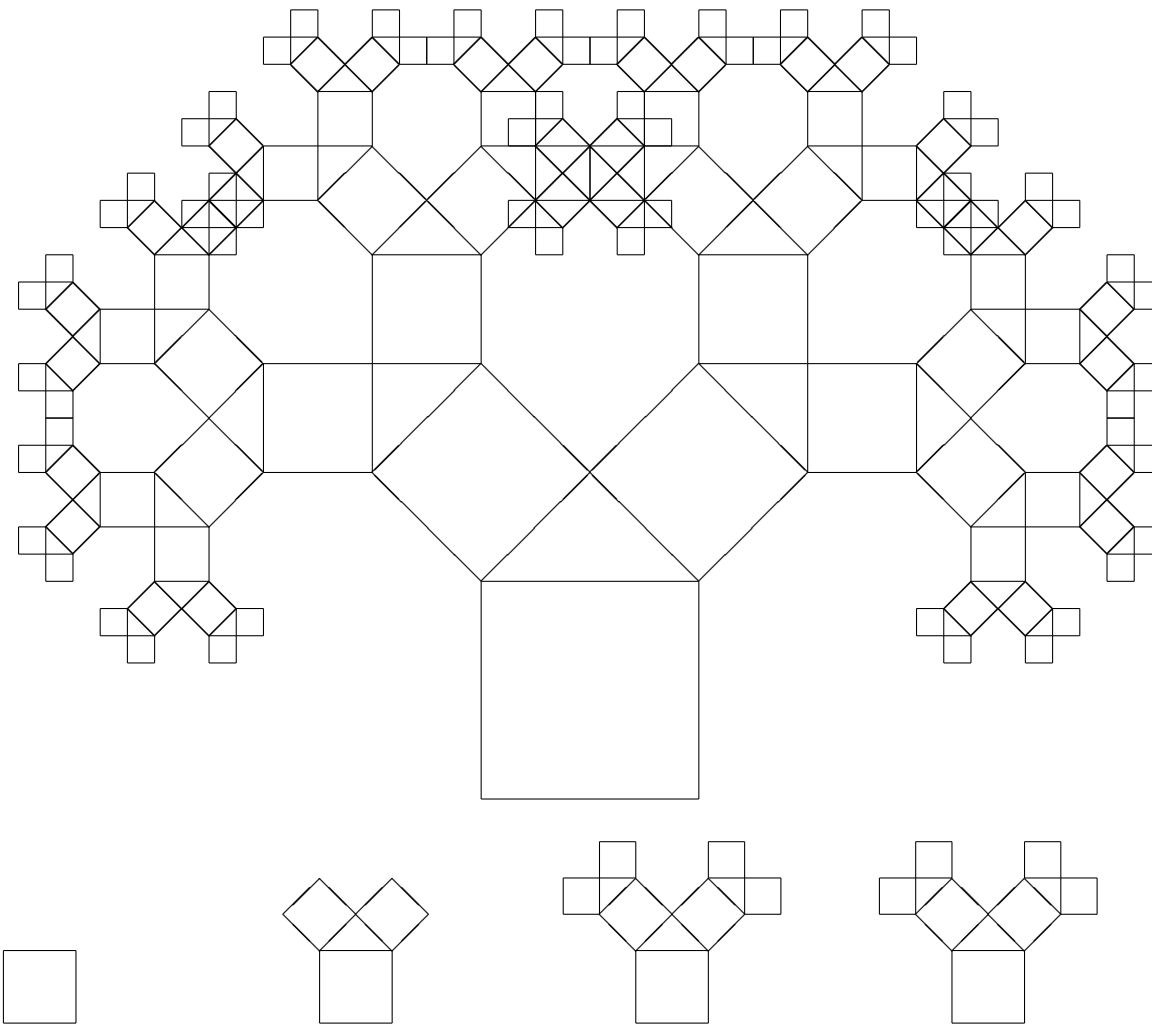
in Code::Blocks via
projecten, zie [video](#)

```
// file gobord.h
class bordvakje {
    public:  bordvakje* buren[8];
            char info; // ... TODO
};//bordvakje

class gobord {
    private: bordvakje* ingang;
    public:  void print ( );
            // ... TODO
};//gobord

// file gobord.cc
void gobord::print ( ) { ... }
```


Boom van Pythagoras

Basisidee:

proces is **recursief** als het naar zichzelf verwijst

functie is **recursief** als deze zichzelf (in)direct aanroept

Voorbeeld ("inductie"), met $S[1] = 1$ (of $S[0] = 0$):

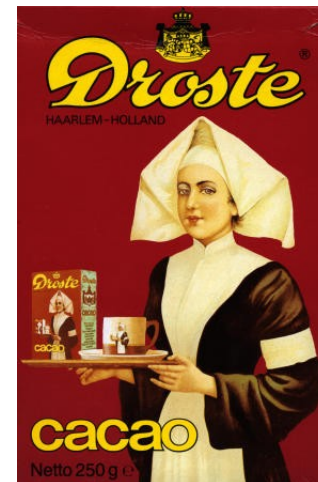
$$S(n) = \sum_{i=1}^n i^{42} = \sum_{i=1}^{n-1} i^{42} + n^{42} = S(n-1) + n^{42}$$

Woordenboek:

Recursie: zie Recursie

Fiets: zie Rijwiel

Rijwiel: zie Fiets

Een **recursief/ve** proces/procedure/functie bestaat in het algemeen uit twee delen:

1. één of meer **klein(st)e** (eenvoudig(st)e) gevallen die **direct oplosbaar** zijn: de **basisgevallen**
2. een algemene methode die een bepaald geval **reduceert** tot één of meer **kleinere** (eenvoudiger) gevallen, waarbij men uiteindelijk op een basisgeval uitkomt

Algemene gedaante van een recursieve functie:

if **basisgeval** **then**

    los op zonder recursie;   // makkelijk

else

    één of meer **recursieve** eenvoudigere **aanroepen**;

fi

Let op de symbolische notatie in **pseudo-code**.

Probleem:

Betaal(X) = Betaal het bedrag X

Oplossing:

Betaal(0) = Doe niets

Betaal(X) = Geef de grootste munt $Y \leq X$

Betaal daarna(?) de rest Betaal($X - Y$)

Vraag:

Wat kan er nog fout gaan? betaal 30 met 25/10 (vóór 2002)

Recursieve definitie van n -faculteit ($n!$):

$$\text{fac}(n) = \begin{cases} 1 & \text{als } n = 0 \\ n \times \text{fac}(n - 1) & \text{als } n > 0 \end{cases}$$

Recursieve C++-functie ($n \geq 0$):

```
long faculteit (int n) {  
    if ( n == 0 ) // basisgeval  
        return 1;  
    else  
        return n * faculteit (n-1); // recursie  
} // faculteit
```

Een functie mag zichzelf (in)direct aanroepen: **recursie**.

```
int som (int n) { // berekent 1 + 2 + ... + n    versie 1
    int i, res = 0;
    for ( i = 1; i <= n; i++ ) res += i;
    return res;
}//som
```

```
int somrecursief (int n) { // idem, recursief    versie 2
    if ( n == 0 ) return 0;
    else return n + somrecursief (n-1);
}//somrecursief
```

```
int somslimGauss (int n) { // en nog eens ...    versie 3
    return ( n * ( n + 1 ) ) / 2;
}//somslim
```

De ggd kan ook recursief berekend worden:

```
int ggdrecursief (int x, int y) {  
    if ( y == 0 ) return x;  
    else return ggdrecursief (y,x % y);  
} //ggdrecursief
```

Je gebruikt eigenlijk:

$$\text{ggd}(x, y) = \begin{cases} x & \text{als } y = 0 \\ \text{ggd}(y, x \bmod y) & \text{als } y \neq 0 \end{cases}$$

Definitie **Fibonacci-getallen**:

$$\text{fib}(n) = \begin{cases} 1 & \text{als } n = 0 \text{ of } n = 1 \\ \text{fib}(n - 1) + \text{fib}(n - 2) & \text{als } n > 1 \end{cases}$$

Alternatief: $\text{fib}(1) = \text{fib}(2) = 1$.

1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610,
987, 1597, 2584, 4181, 6765, 10946, ...

Recursieve C++-functie:

```
long fib1 (int n) {  
    if ( ( n == 0 ) || ( n == 1 ) )  
        return 1;  
    else  
        return ( fib1 (n-1) + fib1 (n-2) );  
} //fib1
```

Er is hier sprake van een **watervaleffect**:
de aanroep `fib1 (5)` veroorzaakt
14 andere (dubbele) aanroepen.


```
const int MAX = 100;
long memo[MAX]; // globaal, initialiseer met 0-en!
// recursie met array
long fib2 (int n) {
    if ( n >= MAX ) // helaas
        return fib2 (n-1) + fib2 (n-2);
    else
        if ( memo[n] > 0 ) // al eerder berekend
            return memo[n];
        else {
            if ( ( n == 0 ) || ( n == 1 ) )
                memo[n] = 1;
            else
                memo[n] = fib2 (n-1) + fib2 (n-2);
            return memo[n];
        } //else
} //fib2
```


Iteratief: opsommen tot je bij $\text{fib}(n)$ bent:

```
long fib3 (int n) {
    long eerste = 1, tweede = 1, hulp;
    int teller;
    for ( teller = 2; teller <= n; teller++ ) {
        // nu geldt: eerste == fib (teller-2) en
        // tweede == fib (teller-1) ("invariant")
        hulp = tweede;
        tweede = eerste + tweede;
        eerste = hulp;
    }//for
    return tweede;
}//fib3
```

Deze versie is erg geschikt voor “grote getallen”.

Gesloten formule (nauwelijks te berekenen!):

$$\text{fib}(n) = \frac{1}{\sqrt{5}} \left(\left(\frac{1 + \sqrt{5}}{2} \right)^{n+1} - \left(\frac{1 - \sqrt{5}}{2} \right)^{n+1} \right)$$

↑

klein in absolute waarde

Met matrices:

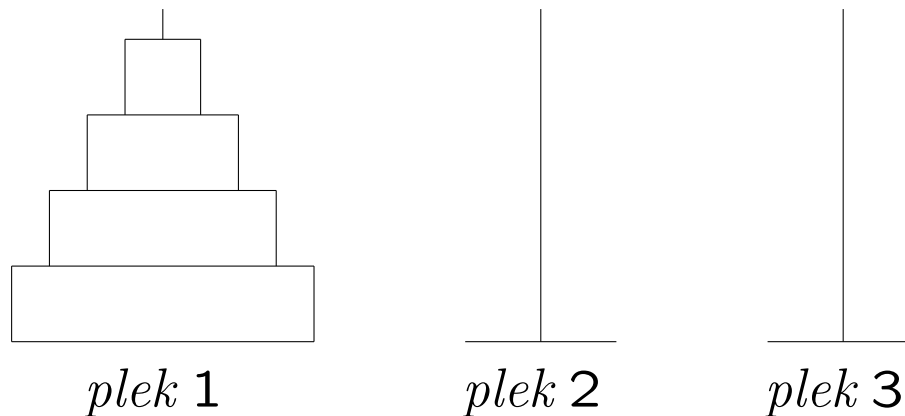
$$\begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix}^n = \begin{pmatrix} \text{fib}(n) & \text{fib}(n-1) \\ \text{fib}(n-1) & \text{fib}(n-2) \end{pmatrix}$$

Gegeven: n ($n \geq 1$) schijven met gat in het midden, alle verschillend in grootte, en 3 palen = plekken

Beginsituatie: alle schijven liggen boven op elkaar om één paal, en de andere 2 palen zijn leeg

Restrictie: een grotere schijf ligt nooit op een kleinere

Voorbeeld: beginsituatie voor $n = 4$

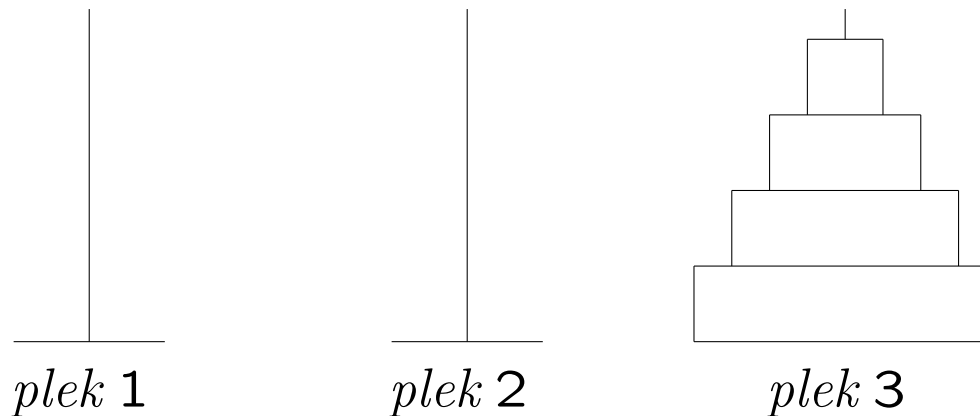

Doel: breng de hele toren naar een van de lege palen

Acties: per keer mag je één schijf verplaatsen (de bovenste van een stapel), en deze bovenop een andere stapel leggen

Restrictie: er mogen alleen kleinere schijven op grotere worden gelegd

Voorbeeld: eindsituatie voor $n = 4$

Oplossing:

n schijven zo efficiënt mogelijk van start naar doel verplaatsen (via hulp) =

eerst de bovenste $n - 1$ schijven zo efficiënt mogelijk van start naar hulp verplaatsen (via doel),

dan de grote schijf van start naar doel,

en tenslotte de $n - 1$ schijven zo efficiënt mogelijk van hulp naar doel verplaatsen (via start)

Dat is recursie! Wat is het basisgeval?

Algoritme:

```
// Torens van Hanoi: recursief
// zet toren van n stuks (optimaal) van a naar b via c
// print de zetten
void zet (int n, int a, int b, int c) {
    if ( n > 0 ) {
        zet (n-1,a,c,b);
        cout << "Zet van " << a << " naar " << b << endl;
        zet (n-1,c,b,a);
    }//if
}//zet
```

Het aantal zetten is in totaal $2^n - 1$.

Aanroep: `zet (aantal,1,3,2);`, waarbij `aantal` het gewenste aantal schijven is. Basisgeval: “niets doen”.

Probleem: Zoek een waarde in een *oplopend gesorteerd* array A met n elementen

Oplossing: **binair zoeken** $\overbrace{13 \ \underline{\underline{22}} \ \underline{\underline{37}}} \ \underline{42} \ \overbrace{58 \ 69 \ 71}$

- Kijk of het middelste ($\dagger$) element het gezochte is.
- Stop indien het element gevonden is, of als het te onderzoeken array leeg is.
- Anders: bepaal op grond van vergelijken met dat middelste element of verder (recursie!) gezocht moet worden in de linker helft óf in de rechter helft van het array en herhaal dit.

($\dagger$) Als het aantal elementen even is: kies één van de twee middelste.

```
// Geeft index met A[index] = getal, als getal voorkomt;  
// zo niet: resultaat wordt -1.  
  
int binairzoeken (int A[ ], int n, int getal) {  
    int links = 0, rechts = n-1; // zoek tussen links en rechts  
    int midden;  
  
    while ( links <= rechts ) {  
        midden = ( links + rechts ) / 2;  
        // beter(!): midden = links + ( rechts - links ) / 2;  
        if ( getal == A[midden] )  
            return midden; // of gevonden = true etc.  
        else if ( getal > A[midden] )  
            links = midden + 1;  
        else  
            rechts = midden - 1;  
    }//while  
  
    return -1;  
}//binairzoeken
```


Binair zoeken: recursief

```
int binairzoeken (int A[ ], int n, int links, int rechts, int getal) {
    int midden;
    if ( links > rechts )           // basisgeval: leeg interval
        return -1;                 // dus stop; niet aanwezig
    else {                          // nu echt zoeken
        midden = ( links + rechts ) / 2;
        if ( getal == A[midden] )   // gevonden!
            return midden;
        else                        // verder zoeken: recursieve aanroepen
            if ( getal > A[midden] ) // rechts hetzelfde doen
                return binairzoeken (A,n,midden+1,rechts,getal);
            else                    // links hetzelfde doen
                return binairzoeken (A,n,links,midden-1,getal);
    } //else echt zoeken
} //binairzoeken
```

Aanroep: iets = binairzoeken (A,n,0,n-1,getal);

```
sorteer (rij) =  
  if ( rij heeft meer dan 1 element ) then  
    verdeel rij in linkerrij en rechterrij;  
    sorteer (linkerrij);  
    sorteer (rechterrij);  
    combineer (linkerrij, rechterrij);  
fi
```

⇓ (zie elders)

Mergesort: $O(n \lg n)$

Quicksort: $O(n \lg n)$

Insertion sort: $O(n^2)$

n = aantal elementen van de rij; $\lg n = {}^2\log n = \log_2 n$

geen tentamenstof

```
void print1 (int a) { // call by value
    if ( a > 0 ) {
        a--;
        print1 (a);
        cout << a << ", ";
    } //if
} //print1
```


Nu doen we:

```
getal = 3; print1 (getal); cout << getal << endl;
```

Dat levert: 0, 1, 2, 3

```
void print2 (int & a) { // call by reference
    if ( a > 0 ) {
        a--;
        print2 (a);
        cout << a << ", ";
    } //if
} //print2
```

Nu doen we:

```
getal = 3; print2 (getal); cout << getal << endl;
```

Dat levert: 0, 0, 0, 0

```
void print3 (int & a) { // call by reference
    if ( a > 0 ) {
        a--;
        print3 (a);
        cout << a << ", ";
        a++; // en a weer terugzetten
    } //if
} //print3
```

Nu doen we:

```
getal = 3; print3 (getal); cout << getal << endl;
```

Dat levert: 0, 1, 2, 3

Recursie wordt ook vaak gebruikt bij het programmeren van spellen als Schaken, Go en Boter, kaas en eieren.

We willen het **aantal vervolgpactijen** $S.Aantal ( )$ weten vanuit een gegeven stand (= positie) S :

```
S.Aantal ( ) ::  
    Teller ← 0;  
    if  $S$  is eindstand then  
        return 1;  
    fi  
    for alle mogelijke zetten  $z$  do  
        S.DoeZet (z);  
        Teller ← Teller + S.Aantal ( );  
        S.OntDoeZet (z);  
    od  
    return Teller;
```

Bij deze oplossing is ervoor gekozen de Stand S niet “kapot” te maken, vandaar de aanroep *OntDoeZet* (z). Gebruik makend van de eigenschap dat recursieve aanroepen S niet verstoren, doet de buitenste aanroep dat nu ook niet.

Je kunt ook, voor iedere z opnieuw, de zet doen in een kopie van S , zodat je S nooit vernielt.

Overigens: er zijn 255.168 verschillende *partijen* Boter, kaas en eieren. En je hebt dan meteen het hele spel doorgerekend (zie later).

Opgave 1 van het tentamen van 6 januari 2020:

In het array `int A[n]` staan n (een `const int` ≥ 3) verschillende gehele getallen.

a. (6) Schrijf een Booleaanse C++-functie `gem (A,n)` die `true` geeft als er precies één array-element in `A` is (niet eerste of laatste) dat *exact* het gemiddelde is van zijn beide directe burens, en anders `false`. Dus `true` voor array 10 8 6 1, en `false` voor 2 5 9.

b. (7) Schrijf een C++-functie `int stijg (A,b,n)` die de lengte van een langste stijgende aaneengesloten deelrij van `A` geeft, en diens begin-index in `b` oplevert. Als er meerdere deelrijen het langste zijn: de kleinste `b`. Dus array 2 7 4 5 6 1 3 8 geeft 3, met `b = 2` (deelrij 4 5 6, even lang als 1 3 8).

c. (4) We nemen in dit onderdeel aan dat `A` uit precies twee stijgende aaneengesloten deelrijen bestaat. Schrijf een C++-functie `int k1 (A,n)` die het kleinste element van `A` oplevert, door de functie van **b** te gebruiken, en dan de twee kandidaten te vergelijken.

d. (4) Schrijf een C++-functie `bu (A,n)` die `A` *aflopend* sorteert met *bubblesort*. De functie moet stoppen als er tijdens een doorgang/ronde geen verwisselingen waren.

e. (4) Hoeveel vergelijkingen tussen array-elementen doet de functie van **d** minimaal en maximaal, uitgedrukt in n ? En wanneer gebeurt dat?


- ```

a. bool gem (int A[ ], int n) {
    int i, tel = 0;
    for (i = 1; i < n-1; i++)
        if (A[i-1] + A[i+1] == 2 * A[i]) tel++;
    return (tel == 1);
} //gem

b. int stijg (int A[ ], int & b, int n) {
    int i, langste = 1, lang = 1, begin = 0; b = 0;
    for (i = 1; i < n; i++)
        if (A[i] > A[i-1]) {
            lang++; if (lang > langste) { langste = lang; b = begin; }
        } //if
        else { begin = i; lang = 1; } //else
    return langste;
} //stijg

c. int kl (int A[ ], int n) {
    int b, s; s = stijg (A,b,n); if (b == 0) b = s;
    if (A[0] < A[b]) return A[0]; else return A[b];
} //kl

d. void bu (int A[ ], int n) {
    int i, j = 0, tmp; bool wissel = true;
    while (wissel) {
        wissel = false; j++;
        for (i = 0; i < n-j; i++) // of i < n-1 (*)
            if (A[i] < A[i+1]) { // aflopend sorteren
                tmp = A[i]; A[i] = A[i+1]; A[i+1] = tmp; wissel = true; } //if&while
    } //bu

e. Al aflopend gesorteerd: n-1 vergelijkingen; omgekeerd gesorteerd:
n-1 + n-2 + ... + 1 = n(n-1)/2 = O(n^2) (bij (*): n(n-1))

```

- maak de vierde programmeeropgave — de deadline is op **maandag 11 december 2023**
- lees Savitch Hoofdstuk 13
- lees dictaat Hoofdstuk 3.10, 4.2.2, 4.2.7
- maak opgaven 57/61 uit het opgavendictaat
- [www.liacs.leidenuniv.nl/~kosterwa/pm/](http://www.liacs.leidenuniv.nl/~kosterwa/pm/)